

ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА ЧЕРЕВЧЕНКО
(до 80-річчя вченого)

11 січня 2009 року виповнилось 80 років від дня народження Тетяни Михайлівни Черевченко — доктора біологічних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України, почесного директора Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України (НБС).

У нашій країні та за її межами ім'я Тетяни Михайлівни нерозривно пов'язане зі створенням в Україні унікальних колекцій багатьох груп квіткових тропічних і субтропічних рослин, насамперед орхідних, опрацюванням теоретичних засад їх інтродукції в умови захищеного ґрунту та збереження *ex situ*; дослідженнями впливу мікрогравітації на розвиток вищих рослин та розробками в галузі фітодизайну і промислового квітникарства, реалізацією довготривалого проекту — створення експозицій у новому оранжерейному комплексі. Саме завдяки Тетяні Михайлівні були закладені підвалини комплексної охорони біорізноманітності тропічних рослин *ex situ* — від дослідження еколого-ценотичних особливостей цих рослин у тропіках, розробки методів масового розмноження до їх використання при створенні експозицій як прекрасного засобу інформування широкого загалу щодо різноманітності світової флори та необхідності її збереження.

Народилась Тетяна Михайлівна в селі Почапинці Лисянського району на Черкащині. Після закінчення загальноосвітньої школи навчалась (1946—1949) у технікумі рибництва в селищі Шевченкове Звениго-

родського району, потім — на біолого-грунтознавчому факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Випускницею університету у 1954 р. розпочала свій шлях у велику науку в дендропарку «Олександрія» у м. Біла Церква. Тут Тетяна Михайлівна працювала старшим лаборантом, згодом — старшим квітникарем.

Від 1965 року життя Тетяни Михайлівни нерозривно пов'язане з Національним ботанічним садом Академії наук України, де вона пройшла шлях від молодшого наукового співробітника до директора цієї установи. У 1969 р. в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного Тетяна Михайлівна захистила кандидатську дисертацію «Рост, развитие и декоративные качества некоторых цветочных растений закрытого грунта», присвячену застосуванню нових регуляторів росту в квітникарстві, а в 1984 році — і докторську дисертацію «Тропические орхидные. Морфобиологическое изучение и внедрение в культуру закрытого грунта».

У 1974 р. в НБС було створено відділ закритого ґрунту, до якого ввійшли три лабораторії: культури ізольованих тканин, регуляції росту і розвитку тропічних рослин, діагностики мінерального живлення тропічних та субтропічних рослин у закритому ґрунті. З перших днів заснування по 1992 рік відділ очолювала д-р біол. наук Т.М. Черевченко. Це був час інтенсивного накопичення колекційних фондів та розвитку нових напрямків досліджень. Упродовж 1977—1986 років Тетяна Михайлівна брала участь у чотирьох експедиціях до різних флористичних областей Неотропічного та Палеотропічного царств на науково-дослідному судні «Академик Вернадский». Під її керівництвом та за безпосередньої участі була створена одна з найбільших в Україні колекцій рослин флори тропіків і субтропіків, у якій сьогодні налічується 3100 видів і різновидів, що представляють 150 родин і понад 700 родів. У 1999-му цій колекції, першій серед аналогічних в Україні, надано статус Національного надбання як унікальному зібранню рослин світової флори, що має велике природоохоронне, наукове, освітнє та загальнолюдське значення.

Чільне місце в дослідженнях Тетяни Михайлівни завжди посідали орхідні. Спочатку це були представники родини, перспективні з погляду їх впровадження у квітникарське господарство, а з кінця 80-х років ХХ ст. дослідниця основну увагу приділяла вивченню біології розвитку рідкісних видів орхідей, які потребують опрацювання системи невідкладних заходів для їх охорони як *in situ*, так і *ex situ*.

У 1989 році за ініціативою та безпосередньою участю Тетяни Михайлівни було розпочато наукові дослідження, спрямовані на охорону *ex situ* орхідей флори В'єтнаму. Основою робіт зі збереження генофонду рідкісних видів *ex situ* є опрацювання ефективних методів їх масового розмноження і технології культивування в умовах оранжерейної культури.

Велику увагу Т.М. Черевченко приділяє розробці принципів озеленення інтер'єрів різного функціонального призначення. У результаті впровадження нових видів тропічної флори, які раніше зрідка траплялися навіть у

колекціях ботанічних садів, був значно поповнений асортимент рослин, що використовуються в Україні для озеленення.

Чільне місце у науковому доробку Т.М. Черевченко належить дослідженням впливу умов космічного польоту на анатомо-морфологічні та фізіолого-біохімічні особливості *Orchidaceae*. Саме Тетяна Михайлівна висловила ідею використання епіфітних орхідей як модельного об'єкта для вивчення впливу мікрогравітації. В результаті експериментів, виконаних протягом 1979—1981 років, було доведено, що епіфітні орхідеї — найбільш придатна група рослин для дослідження впливу умов динамічної невагомості. Вперше в світовій науці були визначені особливості росту та розвитку вищих рослин за тривалої динамічної невагомості та гермо-об'єму, експериментально підтверджено припущення про послаблену геотропічну реакцію епіфітних орхідей, доведено можливість їх успішного використання для фітодизайну космічних літальних апаратів.

Очолівши Ботанічний сад у скрутний для нашої країни час, Тетяна Михайлівна зберегла національну перлину, створену самовідданою працею кількох поколінь співробітників Саду. Діяльність Т.М. Черевченко протягом 90-х років минулого століття можна назвати її найбільшим науковим здобутком і найвищим громадянським подвигом. Лише завдяки її титанічним зусиллям та невичерпній енергії, великій відповідальності як громадянки і патріотки були збережені безцінні колекції, створені самовідданою працею кількох поколінь співробітників Саду, його кадровий потенціал і територіальна цілісність.

Плідна наукова, організаторська і громадська діяльність Тетяни Михайлівни відзначені високими державними нагородами: медалями «За доблестный труд» (1970), «За трудовое отличие» (1979) та орденом «Знак почета» (1986). Тетяна Михайлівна нагороджена орденом княгині Ольги III (1998) і II ступенів (2009).

За цикл праць з вивчення біологічних особливостей тропічних орхідей і розробку методів їх дослідження, розмноження та культивування Т.М. Черевченко у складі творчого колективу отримала академічну премію ім. В.Я. Юр'єва, а в 1994 році за монографію «Тропические и субтропические орхидеи» — премію ім. М.Г. Холодного НАН України. Того ж року Тетяні Михайлівні було присвоєно звання Заслуженого діяча науки і техніки України. У 1992-му вона отримала вчене звання професора, в 1995-му обрана членом-кореспондентом Національної академії наук України, а в 2001 р. стала лауреатом премії ім. В.І. Вернадського — найпочеснішої премії, якої удостоюють науковців України.

У творчому доробку Тетяни Михайлівни — понад 280 публікацій, відомих широкому колу дослідників у галузі інтродукції рослин та багатьох розділів експериментальної біології, вона є автором і співавтором 10 монографій. За редакцією Т.М. Черевченко вийшло 10 книг з декоративного садівництва та фітодизайну.

Тетяна Михайлівна завжди приділяла величезну увагу підготовці наукової зміни. Вона створила власну школу орхідології в Україні, виховала багато висококваліфікованих фахівців у різних галузях біологічної науки, її вчорашні учні самі вже стали докторами наук і керівниками нового покоління аспірантів.

Уже понад 15 років Тетяна Михайлівна є Головою спеціалізованої ради із захисту дисертацій при НБС. Це теж значною мірою сприяє зростанню кількості талановитих науковців-ботаніків, залученню молоді до досліджень з інтродукції різних груп тропічних рослин, поглибленню теоретичних розробок і підвищенню престижу української ботаніки.

Т.М. Черевченко — голова Ради ботанічних садів і дендропарків України, член Ради Національного космічного агентства України, Європейського та Американського товариств орхідеєзнавців, відповідальний редактор наукового збірника "Інтродукція рослин".

Попри свою величезну зайнятість, Тетяна Михайлівна багато робить для популяризації знань про флору тропіків, усвідомлення широким загалом ролі рослин, зокрема тропічних, у житті людства та необхідності їх охорони. Вона активно спілкується з журналістами, відповідає на величезну кількість листів, виступає у радіо- і телепрограмах, на сторінках газет, дає численні консультації як фахівцям з інших ботанічних садів, так і приватним особам.

Відданість науці, організаторський талант, велика наукова ерудиція, здатність серед другорядного виокремити головне і підтримати будь-яку творчу ідею завжди вирізняли Тетяну Михайлівну як вченого і керівника. Обіймаючи високий пост почесного директора НБС і будучи вченим зі світовим ім'ям, вона залишається дуже простою у спілкуванні людиною. Всі, хто звертається за порадою до Тетяни Михайлівни і працює поруч з нею, неодмінно відчують її доброзичливість, енергійність і водночас — принциповість і вимогливість.

Сьогодні ювілярка, як завжди, багато працює, сповнена оптимізму і нових творчих задумів. Тож побажаймо Тетяні Михайлівні їх здійснення.

*Н.В. ЗАІМЕНКО, Л.І. БУЮН, П.А. МОРОЗ,
Л.А. КОВАЛЬСЬКА, М.Б. ГАПОНЕНКО*